

Cursuri universitare

Carmen MOLDOVAN

**Protecția libertății de exprimare
în dreptul internațional și european**

Cuprins

Precizări preliminare	11
Introducere	15
1. Importanța libertății de exprimare în societățile democratice.....	15
2. Precizări cu privire la terminologie	18
I. Cadrul legal internațional	21
1. Caracteristici comune și identificare	21
2. Principalele instrumente adoptate în cadrul Organizației Națiunilor Unite.....	23
2.1. Declarația Universală a Drepturilor Omului.....	23
2.2. Natura juridică și impactul Declarației Universale a Drepturilor Omului	26
2.3. Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice	27
2.3.1. Conținutul libertății de opinie și de exprimare	27
2.3.1.1. Libertatea de opinie	30
2.3.1.2. Libertatea de exprimare și mass-media	32
2.3.1.3. Impactul internetului și al mijloacelor tehnice de comunicare.....	33
2.3.1.4. Dreptul de acces la informații.....	35
2.3.1.5. Libertatea de exprimare și drepturile politice	36
2.3.2. Posibilitatea formulării de rezerve.....	37
2.3.3. Relația dintre art. 19 și art. 20 ale Pactului internațional cu privire la drepturile civile și politice – interzicerea propagandei pentru război.....	39
2.3.4. Relația dintre art. 19 și art. 21 din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice	44
2.3.5. Receptarea Pactului internațional cu privire la drepturile civile și politice la nivel național.....	45
2.4. Comitetul pentru Drepturile Omului	47
2.5. Raportorul special pentru promovarea și protejarea libertății de opinie și de exprimare	49

2.6. Alte reglementări relevante din cadrul Națiunilor Unite	51
2.6.1. Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială	51
2.6.2. Activitatea UNESCO	56
2.6.3. Reporterii fără frontiere	59
II. Cadrul legal regional de protecție a libertății de exprimare	61
1. Convenția europeană a drepturilor omului	61
2. Reguli generale care guvernează libertatea de exprimare stabilite prin interpretarea de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului a art. 10 din Convenție.....	63
3. Elementele libertății de exprimare.....	65
3.1. Libertatea de a exprima opinii (Libertatea de opinie).....	65
3.2. Libertatea de a răspândi informații și idei (Libertatea de informare).....	67
3.3. Clauza de autorizare a întreprinderilor de radio și televiziune.....	70
3.4. Aplicarea garanțiilor pentru mijloacele de comunicare	71
3.5. Garanțiile art. 10 și dreptul la replică	72
4. Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene.....	73
5. Surse secundare ale dreptului Uniunii Europene.....	77
6. Convenția americană a drepturilor omului	80
6.1. Aspecte generale. Componente	80
6.2. Dreptul la replică	81
7. Carta africană a drepturilor oamenilor și popoarelor.....	85
7.1. Reglementări.....	85
7.2. Atenția specială acordată statutului jurnaliștilor.....	88
8. Alte reglementări cu caracter regional.....	89
9. Protejarea împotriva încălcărilor comise de persoane private – efect orizontal și obligații pozitive	90
9.1. Conținutul obligațiilor pozitive și al efectului direct.....	90
9.2. Natura încălcării principiului libertății de exprimare	94
III. Comunicarea pe internet, <i>social media</i> și impactul acestora asupra libertății de exprimare.....	97
1. Aplicarea echivalenței normative	97
2. Limite ale echivalenței normative	103

3. <i>Social media</i> și libera circulație a ideilor (<i>free marketplace of ideas</i>)	105
4. Moderarea conținutului online ilicit	115
5. Semnificații juridice pentru <i>like</i> și <i>share</i>	118
IV. Presa și dezbaterile de interes public	120
1. Rolul presei. Îndatoriri și responsabilități.....	120
2. Ce reprezintă interesul public?	125
3. Protejarea presei prin Directiva anti-SLAPP (Directiva împotriva acțiunilor strategice împotriva mobilizării publice)	128
3.1. Scopuri.....	128
3.2. Consacrarea noțiunii	130
3.3. Prevenirea proceselor SLAPP în Statele Unite ale Americii	140
3.4. Directiva anti-SLAPP a Uniunii Europene.....	145
4. Confidențialitatea surselor de informare.....	148
4.1. Protecția împotriva obligării jurnaliștilor de a dezvălui sursele de informare.....	148
4.2. Implicații ale folosirii mijloacelor de supraveghere asupra confidențialității materialelor și a surselor jurnalistice	154
5. Folosirea inteligenței artificiale în detrimentul presei	159
V. Ingerințele în exercitarea libertății de exprimare și condițiile de admisibilitate	162
1. Semnificația termenului „ingerință”	162
2. Legătura dintre ingerințe și marja de apreciere a statelor	163
3. Restricții prealabile asupra exercitării principiului libertății de exprimare	165
4. Interdicția temporară de publicare a unor cărți.....	166
5. Marja națională de apreciere.....	168
5.1. Semnificația noțiunii.....	168
5.2. Natura încălcării principiului libertății de exprimare	170
5.3. Severitatea sancțiunii încălcării principiului libertății de exprimare	171
5.4. Posibilitatea adoptării altor măsuri la nivel național	174

5.5. Atitudinea constantă a autorităților naționale	175
6. Cerințele de compatibilitate ale ingerințelor statului în exercitarea principiului libertății de exprimare.....	175
6.1. Condiția legalității ingerințelor (ingerința să fie prevăzută de lege)	178
6.2. Condiția legitimității ingerințelor	184
6.3. Apărarea ordinii și prevenirea infracțiunilor	189
6.4. Apărarea ordinii și protecția sănătății	192
6.5. Protecția moralei.....	192
6.6. Protecția reputației și a drepturilor altor persoane	193
6.7. Distincția între „declarații de fapt” și „judecăți de valoare”	195
6.8. Presa și protecția informațiilor confidențiale.....	201
6.9. Garantarea autorității și imparțialității puterii judecătorești.....	204
7. Condiția necesității ingerințelor. Principiul proporționalității	210
7.1. Semnificația termenilor „măsuri necesare într-o societate democratică”	210
7.2. Caracterul necesar al restricțiilor în contextul art. 15 din Convenție.....	213
7.3. Semnificația noțiunii „societate democratică”	214
7.4. Aplicarea de sancțiuni penale sau foarte severe pentru articole de presă – un caz special de analiză a proporționalității	217
8. Afectarea dreptului la liberă exprimare și a accesului la informații în timpul pandemiei COVID-19	219
8.1. Suspendarea aplicării Convenției europene a drepturilor omului în temeiul art. 15 din Convenția europeană a drepturilor omului.....	219
8.2. Pandemie și „infodemie” (infodemic)	220
8.3. Instituirea stării de urgență și consecințe asupra libertății de exprimare	221
8.4. Impactul măsurilor naționale asupra garanțiilor dreptului de acces la informații	226
8.4.1. Garanțiile dreptului de acces la informații.....	226

VI. <i>Hate speech</i>	229
1. Semnificația noțiunii.....	229
2. Caracteristici și identificarea discursului urii	242
3. Abordarea Curții Europene a Drepturilor Omului.....	248
3.1. Contextul discursului.....	248
3.2. Conținutul discursului.....	249
3.2.1. Instigarea la ură pe motive de rasă.....	249
3.2.2. Discursul negaționist și revizionist.....	252
3.3. Monopolul Facebook și influența mesajelor diseminate prin intermediul său – de la libertate la instigare la comiterea de genocid.....	256
3.4. Cât de imparțială și eficientă poate fi inteligența artificială în combaterea <i>hate speech</i> ?	262
3.5. Reglementările specifice în spațiul juridic românesc	265
Anexe	267
Bibliografie	322

Carmen MOLDOVAN

**Protecția libertății
de exprimare în dreptul
internațional și european**

Universul Juridic

București

-2025-

I. CADRUL LEGAL INTERNAȚIONAL

1. Caracteristici comune și identificare

Instrumentele juridice internaționale prezintă elemente comune în trăsura domeniului de aplicare și a elementelor componente ale libertății de exprimare, precum și a regulilor prin prisma cărora se realizează analiza compatibilității ingerințelor de la nivel național cu principiile și standardele stabilite de state în tratate internaționale. Acestea au fost adoptate la nivel universal (în cadrul Națiunilor Unite) sau la nivel regional (în Europa, America și Africa).

Pentru studiul protecției libertății de exprimare în dreptul internațional public, două tratate prezintă relevanță deosebită: *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice*¹⁵ și *Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială*¹⁶.

Convenția pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid conține interdicția privind „incitarea directă și publică la comiterea unui genocid”¹⁷. Ca instrument *soft law*, Declarația Universală a Drepturilor Omului¹⁸ conține principalele elemente ce determină domeniul de aplicare al libertății de exprimare ca drept fundamental, ce au fost ulterior dezvoltate în acte subsecvente.

Libertatea de exprimare reprezintă un element al sustenabilității, face parte din Agenda ONU pentru 2030, fiind direct prevăzut în cuprinsul Obiectivului de Dezvoltare Durabilă nr. 16, „Pace, justiție și instituții eficiente – Promovarea unor societăți pașnice și incluzive pentru o

¹⁵ *International Covenant on Civil and Political Rights*, U.N. G.A. Res. 2200A (XXI), December 1966, 21 U.N.GAOR Supp. (No. 16), U.N. Doc. A/6316 (1966), 999 U.N.T.S. 171, intrat în vigoare la 23 martie 1976.

¹⁶ United Nations, *International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*, UN General Assembly resolution 2106 (XX) 21 December 1965, Treaty Series, 660, 195.

¹⁷ Art. III prevede: „Vor fi pedepsite următoarele acte: (...)

c) incitarea directă și publică la comiterea unui genocid”.

¹⁸ *Universal Declaration on Human Rights*, December 1948, G.A. Res. 217 A (III), U.N. Doc. A/810.

dezvoltare durabilă, a accesului la justiție pentru toți și crearea unor instituții eficiente, responsabile și incluzive la toate nivelurile”¹⁹.

Punctul 10 al acestui obiectiv se referă în mod expres la accesul la informații, în următoarea formulare:

„Asigurarea accesului public la informații și protejarea libertăților fundamentale, în conformitate cu legislația națională și acordurile internaționale”.

Cele mai eficiente mecanisme de protecție sunt cele regionale, de pe continentele european, american și african, care au instituit și un sistem jurisdicțional cu competență în soluționarea cererilor individuale sau inter-statale, cu privire la încălcări ale drepturilor fundamentale garantate, printre care se află și libertatea de exprimare.

Spre deosebire de acestea, reglementările adoptate în cadrul Organizației Națiunilor Unite, deși au influențat apariția actelor regionale și naționale, inclusiv în ceea ce privește conținutul drepturilor fundamentale, nu au stabilit o instituție cu atribuții jurisdicționale, similară celor regionale.

În cadrul acestei organizații funcționează organisme specializate, precum Comitetul pentru Drepturile Omului, însă recomandările acestuia nu au forță juridică obligatorie și nu pot fi puse în executare, cum este cazul hotărârilor pronunțate de instanțele internaționale. Din această perspectivă, se poate afirma că protecția la acest nivel este una mai redusă, însă la baza funcționării acestuia și a punerii în aplicare a conținutului tratatelor din cadrul Națiunilor Unite se află principiul bunei-credințe a statelor în îndeplinirea obiectivelor și punerea în aplicare a obligațiilor stabilite de tratatele internaționale²⁰.

În cadrul organizațiilor internaționale, alături de convenții internaționale cu caracter obligatoriu pentru statele părți, au fost adoptate și numeroase reglementări *soft law*, care în general poartă denumirea de rezoluții sau declarații, ce nu au forță juridică obligatorie, dar care sunt importante pentru definirea elementelor ce constituie libertatea de exprimare, pentru a sublinia necesitatea protecției anumitor categorii de titulari, cum ar fi presa, și care pot influența sau constitui un pas premergător adoptării unor noi instrumente de protecție.

¹⁹ <https://sdgs.un.org/goals/goal16>.

²⁰ C. Moldovan, *Drept internațional public. Principii și instituții fundamentale*, ed. a IV-a, Ed. Universul Juridic, București, 2024, p. 147.

Un astfel de exemplu este Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată printr-o rezoluție, la 10 decembrie 1948, de către Adunarea Generală a Națiunilor Unite²¹, act internațional la care se referă toate convențiile internaționale de protejare a drepturilor fundamentale, devenind astfel un reper pentru consacrarea acestui domeniu.

Un element comun al tuturor instrumentelor internaționale cu relevanță pentru libertatea de exprimare este consacrarea acesteia „**fără frontiere**”, sintagmă care, chiar dacă inițial a avut în vedere frontierele fizice ale statelor, a devenit relevantă în ceea ce privește stabilirea cadrului de protecție în mediul online, punându-se capăt disputelor referitoare la caracterul reglementat sau nu al mediului virtual (*cyberspace*²²) și al drepturilor fundamentale exercitate în acest mediu.

2. Principalele instrumente adoptate în cadrul Organizației Națiunilor Unite

2.1. Declarația Universală a Drepturilor Omului

Potrivit Cartei Națiunilor Unite, unul dintre principiile și scopurile acestei organizații este protejarea drepturilor și libertăților fundamentale²³ și

²¹ *Universal Declaration on Human Rights*, December 1948, G.A. Res. 217 A (III), U.N. Doc. A/810.

²² Cu privire la mediul online nu există o terminologie unitară sau limitativă, fiind utilizate ca echivalente expresii precum *spațiu virtual*, *spațiu digital*, *mediu online*, *cyberspace*.

²³ Acest principiu este menționat în mod expres în art. 1 pct. 3 din Carta Națiunilor Unite în următoarea formulare: „Scopurile Națiunilor Unite sunt următoarele:

(...) 3. Să realizeze cooperarea internațională în rezolvarea problemelor internaționale cu caracter economic, social, cultural sau umanitar, în promovarea și încurajarea respectării drepturilor omului și libertăților fundamentale pentru toți, fără deosebire de rasă, sex, limbă sau religie”.

Carta Națiunilor Unite a fost semnată la San Francisco la 26 iunie 1945, la încheierea Conferinței Națiunilor Unite, și a intrat în vigoare la 24 octombrie 1945. Amendamentele la art. 23, 27 și 61 ale Cartei au fost adoptate de Adunarea Generală la 17 decembrie 1963 și au intrat în vigoare la 31 august 1965. Un alt amendament la art. 61 a fost adoptat de Adunarea Generală la 20 decembrie 1971 și a intrat în vigoare la 24 septembrie 1973.

Amendamentul la art. 109 adoptat de Adunarea Generală la 20 decembrie 1965 a intrat în vigoare la 12 iunie 1968. Amendamentul la art. 23 sporește de la unsprezece la